

A JÖVŐ TEREI, A TÉR JÖVŐJE

Rechnitzer János

tudományos tanácsadó, egyetemi tanár, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály,
Széchenyi István Egyetem, Győr
rechnj@rkk.hu

A tanulmány olvasása során azok csalódnak, akik a témát a fizikához gondolták kötni. Éppen ellenkezőleg, a dolgozatunk kimondottan a társadalomtudományban, s azon belül is a regionális tudományok eredményeiből született. Számunkra a tér azt jelenti, hogy minden gazdasági, társadalmi folyamat és intézményi rendszer a tér meghatározott pontjához köthető, így azoknak éppen e miatt a meghatározottságuk következtében számos olyan sajátosságuk van, amelyeket az elemző szakdiszciplínák nem vagy csak felszínesen képesek értelmezni, feltárni. A regionális tudomány abban más, hogy interdiszciplináris szemléletben közelíti a jelzett szerkezeteket és folyamatokat, s azok alakulásában, működésében vagy éppen a fejlődésében a térbeli dimenziókat emeli ki. Keresve a választ arra az egyszerű kérdésre, hogy vajon a helyek, a terek milyen módon hatnak a gazdasági, társadalmi és intézményi struktúrára, s ha hatnak, miként írhatók, elemezhetők ezek a befolyások, valamint miként lehet ezeket a hatásmechanizmusokat úgy alakítani, hogy az egész rendszer, annak minden alkotója, s ezzel a helyek és terek kedvezőbb fejlődési helyzetbe kerüljenek.

A regionális tudomány egy fiatal, feltörekvő társadalomtudomány, amely közel negyven éve honosodott meg hazánkban. Intéz-

ményesült, hiszen akadémiai kutatóintézete, oktatási, doktori programjai vannak, számos hazai és nemzetközi kutatást folytatnak a kutató- és oktatóhelyek, azok hatása hol erősebben, hol gyengébben, de megjelentek a gazdaság és a társadalom alakításának rendszerében.

A tudományterületünket számos elemzési kérdés érdekli, se szeri se száma a programoknak, egyéni kutatási törekvéseknek. Ezek között az utóbbi időben jelent meg az az irányzat, amely követve a nagy elődök útját (Enyedi, 1978; Erlich et al. 1994) kilépett az országból, pontosabban annak viszonyainak vizsgálatából és egy nagyobb térségben, Kelet-Közép-Európa (KKE) dimenziójában kezdte el elemezni (Horváth, 2000, 2004) a térbeli meghatározottságokat, így az egyes alkotó országok, s egyben a makrorégió térszerkezetét, térbeli folyamatait, s azokat az intézményi kereteket, amik ezekre hatnak, vagy éppen ezeket közvetítik. Az elemzések egyre bővebb tárháza jelent meg a KKE-makrorégió vonatkozásában, amelyek más és más dimenzióban határozták azt le.

Így legyen az a visegrádi négyek (Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország) (Kuttor, 2012), azok kibővülve Németország keleti tartományaival, továbbá Ausztriával, valamint Romániával, Bulgáriával (Lengyel,

2012; Egry, 2014, Szabó – Farkas, 2014), vagy akár ezekhez csatolva még a Nyugat-Balkánról Szlovéniát, Horvátországot és Szerbiát, sőt merészen még Oroszországot is (Horváth – Hajdú, 2010; Horváth, 2015).

A térség lehatárolása tehát többdimenziós, számos érv és ellenérv van az egyes kombinációk mellett és ellen, ám valójában nem ez az érdekes. Nem abban van a lényeg a kutatásokban, hogy egy vagy több ország ide vagy oda tartozik, hanem abban, hogy felismerésre került a nagytérségi elemzés szükségessége, az, hogy a hazai térfolyamatok nem érthetők meg a nagyobb térség, a KKE szerkezeti és fejlődési sajátosságai nélkül. Ezek a valamilyen módon történetileg is összetartozó országok számos tényezőben hasonló területi fejlődési utat jártak, járnak be, ki gyorsabban, ki lassabban, de szükségszerű, hogy mélyebben, alaposabban tárjuk fel a térszerkezetükből következő meghatározottságokat.

A tér meghatározása mellett egy módszertani szempontot is fel kell vetnünk a bevezetőben. A regionális tudományban nem, vagy csak elvétve alkalmazták azt az elemzési módszert, ami a területi folyamatok és rendszerek időbeli kivetítésére vonatkozik, azaz jövőbeli meghatározottságok, fejlődési pályák irányainak kijelölésére vonatkozott (Enyedi, 1996). Így aztán próbálkozásokat teszünk arra, hogy a keressük a „jövőt”, megadjuk mind az európai, mind a kelet-közép-európai térszerkezet sajátosságainak lehetséges irányait ismereteink és a fellelhető, hangsúlyozottan hazai irodalmak alapján, s ehhez kapcsoljuk hozzá a magyar területi struktúra irányait is. Kalandozni kívánunk tehát, a jövő tereit, egyben a térbeli gazdasági, társadalmi és intézményi folyamatok jövőjét is felvillantjuk kutatási eredményeinkre épülő elképzeléseink alapján.

Európai trendek

Az európai politikában a területiség lassan hatvanéves múltra tekint vissza. Hiszen már a Római Szerződésben is megjelent a területi különbségek mérséklésének igénye, egyben a gazdaság és a társadalom területi vetületeinek értelmezése. A hosszú huszadik században változó intenzitással tört fel az európai politikában a területi szemlélet, erőteljesebben a kilencvenes évek elejétől a kelet-közép-európai országok integrációs folyamatainak indulásakor. Ezeket az éveket hívhatjuk a „regionalizáció aranykorának”, hiszen az újszülött demokráciákban látványosan terjedtek a területi önállóság képletei, kvázi szimbólumaként a nagyobb szabadságnak, a központi államtól függetlenedő területi vagy éppen helyi hatalomnak, s azok önszerveződésének. Ezeket a törekvéseket az előcsatlakozási programok, így a PHARE-program, amely döntően az európai intézmények kiépülését segítette, vagy a határ menti együttműködések élénkítését ösztönözte, nagyban segítette a területiség, a regionalitás, regionalizmus terjedésében. Hasonlóan a SAPARD-programok, amelyek a vidéki térségek önmagukra találását szorgalmazták, szintén fontos gerjesztői voltak a nem nagyvárosi terekben lévő települések egymásra találásának vagy éppen a helyi/térségi szintű tervezés megteremtésének, a szereplők újszerű kommunikációi kiépítésének.

Az Unióhoz csatlakozó kelet-közép-európai országok mindegyikében ugyan megtalálhatók a területi fejlettség és fejlesztés klasszikus szintjei, amit régióknak, pontosabban NUTS2-nek (*Nomenclature of Territorial for Statistics*) nevezünk, azonban ezekhez sehol sem kapcsolódott közigazgatási szint, nem történtek meg, vagy csak részben a fejlesztések delegálásai. Így aztán a régiókban az egyes

országok központi kormányai eltérő, más és más jogkörrel, de alapvetően önállósággal nem rendelkező térségi fejlesztési intézményeket (ügynökségek) telepítettek, reagálva az uniós elvárásokra, de fenntartva az egyedüli fejlesztési forrás, az uniós támogatások feletti rendelkezés jogát. A területi különbségek az Unión belül nem csökkentek, Kelet-Köz-

ép-Európa ötvenhat régiójából kerül ki az európai hús legszegényebb térség, amiben folyamatosan megtalálható négy magyar régió is, esetükben az egy főre jutó GDP az uniós átlag 50%-ában határozható meg (1. táblázat)

A regionalizáció az ezredforduló utáni válsággal lefékeződött Európában, míg a frissen csatlakozott tízeknél nem volt politikai

hús legmagasabb			hús legalacsonyabb		
ország	régió	érték (*)	ország	régió	érték (*)
UK	Inner London (NUTS 2010)	323	BG	Severozapaden	28
LU	Luxembourg	264	BG	Severen tsentralen	31
BE	Region de Bruxelles Capitale	210	BG	Yuzhen tsentralen	32
DE	Hamburg	197	BG	Severoiztochen	37
NL	Groningen	182	BG	Yugoiztochen	38
SK	Bratislavský kraj	179	HU	Észak-Magyarország	39
SE	Stockholm	177	RO	Sud-Muntenia	40
FR	Île de France	176	RO	Sud-Vest Oltenia	40
CZ	Praha	172	HU	Észak-Alföld	41
DE	Oberbayern	172	HU	Dél-Dunántúl	44
UKM	North Eastern Scotland	166	HU	Dél-Alföld	44
AT	Wien	162	RO	Sud-Est	44
NL	Noord Holland	161	PL	Lubelskie	46
DE	Bremen	159	PL	Podkarpackie	46
DE	Darmstadt	158	RO	Nord-Vest	46
NL	Utrecht	158	PL	Podlaskie	47
DK	Hovedstaden	156	PL	Warminski-Mazurskie	47
DE	Stuttgart	156	PL	Swietokrzyskie	49
AT	Salzburg	152	RO	Centru	50
FI	Helsinki-Uusimaa	151	SK	Výchocné Slovensko	51

1. táblázat • A leggazdagabb és a legszegényebb régiók (NUTS2) az Európai Unióban, 2014. (Egy főre jutó GDP alapján, EU átlag=100 %) Forrás: Eurostat regional yearbook 2015 (URL1)

akarát, de kultúra sem arra, hogy a területi decentralizáció intézményrendszere megerősítést nyerjen, azokhoz valós jogköröket, felelősséget és döntően erőforrásokat rendeljenek. Az újonnan csatlakozók közül egyedül Lengyelországban jöttek létre (1999) régiók, amelyekhez megfelelő közigazgatási hatáskörök párosultak, valamint a fejlesztések ezen területi szinten kialakított intézmények révén valósultak meg. A lengyel példa nem lett ragadós Kelet-Közép-Európában, voltak kezdeményezések az állami intézmények regionalizálására (Magyarország, 2004–2006), találunk sikeres tervezési-programozási régió kialakításokat (Szlovákia, Románia, Bulgária), de ezek sem válhattak teljessé, érdemleges hatást nem voltak képesek abban kivívni, hogy a területiség, a térbeli dimenzió a politika és a (köz)gondolkodás meghatározó részévé váljon. Jelenleg az Európai Unió huszonnyolc tagországából kilenc országban a területi közigazgatás azonos a NUTS2-szinttel, tizenhárom országban nem egyezik meg, hat államban az egész ország egyetlen NUTS2-egységnek tekinthető, tehát a regionális intézményi keretek az Unióban nem egyenlőtesek, erősen különbözőek.

Közben jött a válság (2007–2008), s az európai fórumokon egyre gyakrabban lehetett hallani a regionalizmus gondjairól, így többek között a fejlesztési források területi szintű felhasználásainak nehézségeiről, azok nem kellő hasznosulásáról, az országok és azok térségei közötti különbségekről, s mindezek növekedéséről, nem pedig a mérséklődéséről (Európai Bizottság, 2010).

A kohéziós politika tehát fokozatosan visszaszorult, a kilencvenes évek lendülete megtört, az új tagországokban lassan intézményesültek a területi fejlesztés rendszerei, a fejlesztések hatékonysága nehezen volt mér-

hető, s a kormányok – éppen az új tagállamokban – egyre határozottabban a támogatási források koncentrálására törekedtek, ami ismételtén csak a területi szintek, valamint intézményeik gyengítését jelentette (2. táblázat).

Mindeközben gyengültek – vagy pontosabban átrendeződtek – a maastrichti kritériumok. Az Unió bővülésével a tagállami szint szerepe megerősödött, s közben a régiók, azok szervezeteinek befolyása, egyben szerepe fokozatosan mérséklődött. Nem tudták, de éppen a tagállami szintű befolyások erősödése miatt az érdekeiket sem voltak képesek kellően érvényesíteni. Az egyik legfontosabb érdekérvényesítő fórumot korábban a Régiók Bizottsága jelentette, amelynek befolyása napjainkra fokozatosan csökkent, az új alapelvekben, dokumentumokban a szervezetnek funkciói már nem jelentek meg, ennek következtében a befolyása egyre jelentéktelenebbé vált. Az Európai Unió új kihívások előtt áll, így az euróövezet stabilitására, az energia-rendszer átalakítására, versenyképességének javítására, a kutatás-fejlesztés eredményességére kell az erőket és az erőforrásokat koncentrálni, de említhetjük a közös agrárpolitika (KAP) szükséges változásait, napjainkban a menekültválságot vagy éppen Nagy-Britannia reformtörekvéseit, illetve a tagságról szóló népszavazás következményeit. Mindezek mellett eltörpülnek az Unión belüli területi folyamatok alakulását segítő vagy ösztönző kezdeményezések.

Mindez a kohéziós politika gyengüléséhez, annak háttérbe szorulásához vezetett, aminek egyik jól látható megnyilvánulása, hogy a 2014–2020 közötti programozási időszak tizenegy prioritása között már nem nyer említést a területi különbségek csökkentése, így a területi felzárkóztatás szándéka, vagyis a figyelem Európa térbeli fejlődésének alakítá-

ország	regionális operatív programok	nem regionális operatív programok
Nagy-Britannia	100	0
Franciaország	88,5	11,5
Belgium	82,5	17,9
Németország	80,3	19,7
Olaszország	72,5	27,5
Finnország	61,4	38,6
Spanyolország	61,4	39,6
Ausztria	60,8	39,2
Svédország	57,4	42,6
Hollandia	50	50
Írország	50	50
Görögország	39,6	60,4
Portugália	40,7	59,3
Lengyelország	28,3	71,7
Magyarország	25,1	74,9
Csehország	18,3	81,7

2. táblázat • Az EU-források megoszlása a regionális és nem regionális operatív programok között 2007–2013, arány százalékban. Forrás: Illés, 2009.

sáról áttérteledött más, fontosabbá vált közösségi kérdésekre (Európai Bizottság, 2014).

Az európai tudományos műhelyekben persze folytak elemzések a kohéziós politika jövőjéről. Ennek egyik uniós szintű kezdeményezése az ESPON- (*European Spatial Planning Observation Network*, Európai Területi Tervezési Megfigyelő Hálózat) program, amelynek a kezdete 2002-ig nyúlik vissza, ekkor indult az Interreg IIIB Közösségi Kezdeményezés keretében. Az ESPON egy transznacionális kezdeményezések keretébe illeszkedő kutatási program, amely az ESDP (European Spatial Development Perspective, Európai Területfejlesztési Perspektíva) aján-

lásaira épül. Célja a területi fejlődés folyamatainak, a területfejlesztés makroszintű (EU-s), nemzeti és regionális irányításának megalapozása. Az ESPON 2006 program kiemelt vizsgálati fókuszja a városok voltak, mint a területi fejlődés generálói, a policentrikus területfejlesztés alapjainak átgondolása, a város-vidék viszony feltárása, az EU-bővítés hatásainak számbavétele, valamint ezen kívül kutatások folytak egyaránt a demográfiai szerkezet, valamint a közlekedési hálózatok területi fejlődésre gyakorolt hatásaival, de a telekommunikációs trendekkel, éghajlatváltozással, valamint az információs társadalom területi jellemzőivel kapcsolatban is.

Témánk szempontjából érdekes az ESPON egyik kutatási jelentése (ESPON, 2007), amely az európai területi folyamatok előrejelzését végezte el 2050-re. Ebben a jelentésben három fejlődési irányt dolgoztak ki Európa területi szerkezetére. Az első scenárió szerint a piaci alapú növekedés a metropoliszokban koncentrálódik, amelyek összekapcsolódnak az európai növekedési zónákkal és azok agglomerációival, és ezek válnak az európai versenyképesség lehetséges csomópontjaivá. A hangsúly tehát a metropoliszokon és a nagyvárosi régiókon van, és azok támogatásán, amelyekből a többi térség is előnyt kovácsolhat, érvényesülhetnek azok kisugárzó hatásai.

A második forgatókönyv szerint az Európa területén a gazdaság és a népesség növekedése, valamint a magán- és állami beruházások a fővárosokban és a regionális központokban koncentrálódnak, ami magában foglalja a földrajzi átrendeződéseket és új specializációkat, megteremtve ezzel a globális kapcsolatokat. Megindulhat a kiegyensúlyozott és policentrikus városi rendszerek fejlődése. Ebben a scenárióban mintegy 260 város lenne érintett, ezek nemzeti fővárosok, illetve regionális központok. A forgatókönyv azt feltételezi, hogy a kohéziós és strukturális alapokra épülő beruházások többnyire ezen városokban tömörülnek, így serkenthetik a reurbanizációt, a K+F-beruházások növelését, és a régiók közötti közlekedési kapcsolatok erősítését, a közszolgáltatások minőségének jelentős javítását. Ez nem feltétlenül jelenti a vidéki terek fejlődésének mérséklését, de növelné azok funkcionális függését a nagyvárosoktól, valamint erős belső migráció indulna el a központok irányába.

A harmadik jövőkép a helyi és európai kezdeményezések együttes előmozdítására

irányul a kisvárosokban és a kevésbé fejlett régiókban. Ez a forgatókönyv egy paradigma-váltás is, amely reagál az éghajlatváltozás okozta klímaváltozásra, energiaszükségletre, a helyi erőforrások aktivizálására. A kis- és közepes méretű városok gazdaságilag rugalmas térben helyezhetők el, az ott élők fenntarthatóbb fogyasztási szokással rendelkeznek, jobban figyelembe lehet venni a szolgáltatások és ellátási rendszerek méretgazdaságosságát. Ebben a fejlődési pályában jelenik meg az erős helyalapú (*place-based*) fejlesztési megközelítés, amely az európai regionális szintű szociális és gazdasági egyensúlyt támogatja, előmozdítja az endogén (belső) fejlődést, és előtérbe helyezi a lokális és regionális intézményeket. A jelenlegi támogatási időszakban az uniós költségvetésben már nagyobb hangsúlyt kapott a környezetvédelem, az energiahatékonyság és a megújuló energiák hasznosítása, ami szintén a helyi alapú fejlesztéseket ösztönzi, vagy épp azokból fakad.

Eltűnt tehát a területi szemlélet az európai kohéziós politikában? A válaszuk mindezek ellenére az, hogy nem tűnt el, inkább átrendeződött, a térségi folyamatok és rendszerek újabb dimenzióban jelennek meg. Ez az új perspektíva már nem a régió, hanem a város és annak térsége, az együtt élő városi funkcionális tér. Az elmúlt évtized területi folyamatai jelezték, hogy Európában, de más kontinenseken egyaránt a nagyvárosok azok, amelyek a térségi átalakulásokat generálják, velük és rajtuk keresztül zajlanak le előremutató átrendeződések a világban, azaz a városi rendszerek újszerű működtetésével lehet eredményes, dinamikus és egyben fenntartható fejlődést elérni (Enyedi, 2012).

Az európai területi politika tehát súlypontot váltott, új irányt határozott meg, és pedig ez a városi rendszerek alakításában, a városnak

mint a területi egységek központjának, befogadó és kisugárzó fókuszainak erőteljesebb fejlesztése, s az, hogy rajtuk keresztül, velük együtt történjen meg a területi hatások generalása, azok megindítása vagy éppen erősítése. Új gondolati és fejlesztési irány ebben a rendszerben, hogy a helyi adottságok még teljesebb érvényesítését kívánja meg, a helyi alapra, így az eszközökre, különféle erőforrásokra, intézményekre, meglévő kultúrákra és szellemi bázisokra vagy éppen kapcsolati irányokra épülő fejlesztések támogatandók. A funkcionális várostérségre épülő fejlesztéspolitikai új gondolkodást kíván meg, hiszen határozottabb együttműködésre épül, feltételezi a közszolgáltatások rendszereinek összehangolását, a párhuzamos intézményi keretek csökkentését vagy éppen a kapcsolatok, így a közlekedés tudatosabb szervezését, a minőségi életkörülmények alakítását, környezeti szemlélet erősítését, annak minden meghatározójával együtt.

A területi súlypontváltással nem vesznek el az alapelvek, így a térbeli különbségek kiegyenlítése, a különféle helyek és közösségek helyzetbe hozása, a rendelkezésre álló erőforrások aktivizálása, az előremutató fejlődési folyamatok fenntarthatósága, a közösségi részvétel a tervezésben és fejlesztésben, vagy a támogatások hatékonyságának örökös igénye. Persze, hogy mindez miként fogalmazódik meg a 2020 után kialakítandó európai politikában, még nem világos, nem egyértelmű. Az látszik, hogy a kohéziós politika nem eltűnik, hanem új hangsúlyokat kap, s vélhetően azok a terek és centrumok lehetnek a jövőben sikeresek, amelyek nagyobb önállósággal és a helyi adottságaik alapos feltárásával rendelkeznek, s képesek azokat kellően aktivizálni a közösségek és a gazdasági, társadalmi, környezeti erőforrásaik érdekében.

Kelet-Közép-Európa területi folyamatai

Kelet-Közép-Európa első felfedezése az európai területi folyamatok szempontjából Grzegorz Gorzelak (1996) nevéhez fűződik. *A közép-európai regionális folyamatok az átalakulásban* címmel írott munkájában elsőként vállalkozott arra, hogy felvázolja Európa keleti és középső felének területi szerkezetét, hiszen ezzel a kontinens elemzői és tervezői nem foglalkoztak. Több érdekesség között ki kell emelni a „Kelet-közép-európai Banánt”, mint új az fejlődési övezetet, ami Gdansktól indul, Prágát és Wrocławot fogja be, majd Bécs–Pozsony–Budapest fővárosoknál kanyarodik vissza, jelezve, hogy ebben a térségben a fejlődési folyamatok gyorsabban mennek végbe, a privatizáció intenzívebb, a vállalkozások megtelepedése erőteljesebb, s a településhálózat is kedvezőbb állapotban van. Az általa rajzolt területi szerkezet másik érdekessége a nagyvárosi szigetek kiemelése, azaz a térszerkezetben már akkor felismerhetők voltak az egyes regionális központok kiemelkedése, amelyek a térségükre erősebb szívóhatást gyakorolnak. S végül a „Keleti Fal”, Fehéroroszország, Ukrajna érintkező határvidéke, ami karakteres választóvonalként került meghatározásra, jelezve azt, hogy itt már nemcsak politikai rendszerek, hanem kultúrák éles elkülönülése is kimutatható.

A nagyrégió feldolgozásának általunk kedvelt első érdemleges magyar változata Illés Iván (2002) monográfiája, amely az első nagyobb európai elemző program, a CADSES (Central European, Adriatic, Danubian and Southeast European Space) térség tizennyolc országának feldolgozására épült. Alapos és izgalmas bemutatást kaphatunk a térfolyamatokról, azok gazdasági, társadalmi, településhálózati komplex összefüggéseiről, de a re-

gionalizációról vagy éppen a fejlődési utak lehetséges forgatókönyveiről is.

A kutatási cunami hazánkban is megindult Kelet-Közép-Európa csatlakozásával, egyre-másra születtek feldolgozások az országok és régiók fejlődéséről (Horváth, 2015), vagy a térszerkezet alakulásáról (Szabó, 2015), az egyes vélt vagy valós nagyobb alrégiók bemutatására (Horváth, Hajdú 2010), vagy egy-egy domináns ágazat megjelenésének hatásairól (Rechnitzer, Smahó 2012). A sort folytathatnánk az érdekes cikkekkel és tanulmányokkal, de nem tesszük, ám regisztráljuk, hogy a hazai regionális tudomány képviselői, s az őket tömörítő műhelyek jelentős kutatási kapacitásokkal, igényesen dolgozzák fel kimondottan Kelet-Közép-Európa folyamatait, ami tapasztaltunk szerint egyre nagyobb nemzetközi tudományos érdeklődést vált ki.

Nem könnyű összegezni a jelenleg is folyó kutatások alapján Kelet-Közép-Európa térfolyamatainak irányait, valamint a lehetséges fejlődési utakat.

Az első megállapításunk, hogy a nagyrégió országai és térségei egyre keményebb versenyterbe kerülnek, közöttük egyre élesebb a küzdelem, főleg a külföldi befektetések fogadásában, azok letelepítésében, a fővárosok és nagyobb regionális központok nyújtotta attraktivitásokban (szolgáltató intézmények, kutatás-fejlesztés, egyetemi képzési kínálat, nemzetközi szervezetek fogadása, turisztikai kínálat, vonzó környezet stb.). Ez a versenyter folyamatosan átrendeződik, újabb és újabb elemekkel gyarapszik. Vannak feltörekvő országok és központok, míg mások kedvezőbb helyzetből indulva évek alatt versenyhátrányba kerültek, de többeknél az elmozdulás lassú, nem látványos (3. táblázat).

A verseny tehát kiéleződött az országok között, mindez még látványosabb a fővárosok

esetében (Csomós, 2011). Határozottan felismerhető az az európai tendencia, hogy a fővárosok egyre jobban koncentrálnak a jövedelmeket, hiszen mindegyik kelet-közép-európai központban, s annak régiójában a legmagasabb az egy főre jutó GDP az országon belül, s a jövedelmek koncentrációja az idők során egyenletesen emelkedik. Elmondható, hogy három főváros az európai versenyben is kiemelkedik. Hiszen évek óta – változó helyzettel – Pozsony, Prága és Bécs megtalálható Európa húsz legmagasabb jövedelmet termelő régiói között, de a feltörekvők között láthatjuk Varsót, Budapestet, sőt Ljublánát, de Zágráb és Belgrád is megjelenik ebben a sorban. A nagyvárosok versenyét tekintve abban még mérsékeltebb az elmozdulás, hogy ezek a fővárosok a nemzetközi szervezetek fogadásában, azok megtelepítésében akár nagytérségi, akár európai szerepet vívjanak ki maguknak, de nagyvárosi funkciók, illetve az életminőséget illusztráló tényezők kínálatuk egyre szeleesebbek, sokszínűbbek (Csomós, 2011).

Jellemzőnek tekinthető térszerkezeti sajátosság a fővárosi jövedelem és funkció, de a koncentráció után a második sajátosság, hogy a szuburbanizációs folyamatok a nagytérség fővárosaiban és regionális központjaiban felgyorsultak. A főváros és néhány nagycentrum kínálja a kedvező munkalehetőségeket, biztosítja az elérhetőbb szolgáltatásokat, egyben az életminőség alakításában is jobb feltételeket nyújt, így aztán a belső migráció célpontjaivá váltak. Ennek ellentéte aztán a kiürülő térségek egyre táguló földrajzi tere, az előregedés, a mérséklődő települési szintű szolgáltatások, a kedvezőtlen munkakörülmények, a hátrányos rétegek és csoportok megjelenése; majd ezek egyes (nagy)terekben való koncentrációja az európai trendeket követi,

tényezőcsoportok	2015–2016								2011–2012									
	AU	BU	CR	CZ	HU	PL	RO	SK	SL	AU	BU	CR	CZ	HU	PL	RO	SK	SL
intézményrendszer	21	107	89	57	97	58	86	104	67	20	110	90	84	73	52	99	101	55
infrastruktúra	15	72	46	41	48	56	86	57	38	18	87	39	36	46	74	95	57	37
makrogazd. környezet	45	53	107	21	52	46	34	41	89	33	46	70	43	67	74	87	56	35
egészségügy, alapoktatás	19	53	63	27	72	40	83	50	15	19	57	48	51	54	40	66	43	24
felsőoktatás	16	64	51	29	57	31	59	53	22	18	70	56	30	45	31	55	53	21
fogyasztói piac	24	61	105	37	72	46	73	54	47	20	86	114	36	55	52	96	51	48
munkaerőpiac	40	68	105	47	77	81	78	100	95	29	56	116	42	66	58	92	59	102
pénzügyi piac	47	59	88	24	65	43	55	35	128	31	75	87	53	63	34	84	47	102
technológiai szint	24	38	43	29	48	41	46	44	35	15	50	38	31	36	48	60	37	32
piacméret	42	65	79	47	51	21	43	62	85	35	64	72	40	52	20	44	58	80
üzleti környezet	8	98	84	30	90	55	88	57	51	7	96	88	36	69	60	102	32	49
innováció	17	94	92	35	51	64	75	66	33	16	93	76	33	34	58	95	42	40
összesített helyezés	23	54	77	37	63	41	53	67	59	19	74	76	38	48	41	77	69	57
helyezés (alapmutatók)	20	68	69	31	59	44	70	56	45	18	74	52	45	55	56	89	60	39
helyezés (hatékonyági mutatók)	24	50	68	26	49	34	44	47	56	19	59	72	29	42	30	62	44	51
helyezés (innovációs milió)	14	94	90	32	69	57	84	59	39	13	96	82	32	52	57	99	71	45

3. táblázat • A kelet-közép-európai országok versenyképességi helyezései (2011–2012, 2015–2016).

Forrás: IMD World Competitiveness Yearbook 2016

de Kelet-Közép-Európa esetében ezek sokkal látványosabbak, sőt azok tömbösödését még az országhatárok sem képesek megszakítani. A perifériák perifériái kirajzódnak, s ezeknek a területi „fekete lyukaknak” a felszámolása vagy további terjedésük mérséklése jelentős forrásokat emészt fel, amit az országok többsége nem mindig képes, vagy éppen akar előteremteni.

Az országok területi feltártsága, azaz például regionális központok összekapcsolása, azok gyors elérhetőségének biztosítása nem egyenletes, más és más hálózatfejlesztési filozófiát, majd gyakorlatot követtek a kormányok, így aztán maga a nagytérség belső kapcsolatai, összefűzései is esetlegesek. Hiába vannak európai távlati közlekedéshálózati fejlesztési irányok, ezek alapján csak lassan épül ki az összefüggő úthálózat, nem mindig a legkedvezőbbnek tartott irányok vagy centrumok elérhetőségét biztosítva. Élénkülnek viszont az országhatár menti kapcsolatok, az átjárhatóság a határokon fokozatosan létrejön – gyengébben a periférikus térségekben –, de ebben a térségben is érvényesül a verseny, így nem ritkák a közeli nagycentrumok párhuzamos fejlesztései, a kapcsolatok elhanyagolása, az országon belüli igényeknek megfelelő fejlesztési projektek (például repülőterek, kutatás-fejlesztési bázisok stb.).

Sajátossága a nagyrégióknak, hogy az országok – s azok területi tervezői – még nem ismerték fel a fejlesztési koncepciók, tervek „összenézését”, azok egymáshoz illesztését. Így aztán az egyes országos területfejlesztési koncepciókban a szigethatások érvényesülnek, a kelet-közép-európai dimenzióban – vagy akár a alrégiók esetében – nincs még térszerkezeti közös gondolkodás, de még annak az illúziója – kvázi intézményes keretei – sem ismerhetők fel.

Végül, de nem utolsósorban szólni kell arról, hogy döntően a közép-európai (mag) régióban a járműipar egyre jelentősebb szektorrá válik (*i. abra*). Nemcsak azzal, hogy számos nagyvárosban megjelentek a járműipari, döntően személygépkocsi-összeszerelő üzemek, hanem azzal is, hogy mellettük, de más európai gyártóközpontokhoz kapcsolódva egyaránt megtelepültek a különböző szintű beszállítók, akár koncentráltan (például ipari parkokban), akár kisebb-nagyobb településeken szétszórva. A járműipari koncentrációk kedvező hatása több központban már érvényesül (oktatás-képzés kínálat, magasabb jövedelmek, beszállítók megjelenése, szolgáltatások körének bővülése, szélesebb fogyasztási kínálat, bevándorlás, városi infrastruktúra fejlesztése stb.), de egyben kitértésük (útfüggő helyi fejlődés) is fokozódik, aminek az oldására nem mindenütt figyelhetünk meg határozott fejlesztési elképzeléseket (Molnár, 2012; Fekete, 2015).

Tekintethető-e Kelet-Közép-Európa új európai fejlődési övezetnek, s ebben a különféle fejlődést mutató tereknek ilyen a befolyásuk? Az egész térség vélhetően nem lesz növekedési zóna, hiszen erősen megosztott, térszerkezetében elkülöníthető elemek, növekedési központok, esetenként fejlődési övezetek, zónák, kisebb magterületek ismerhetők fel, amelyek mellett ott vannak a mélyperifériák. A központok szívóhatása már felismerhető, ami csak fokozza a területi különbségeket, az ellenpontok rendszerét. A verseny éles az ezen dinamikát mutató centrumok és zónák között, ugyanakkor kezelni kell, vagy szükséges lenne kezelni az országokon belül kialakuló differenciálódást. Az országok gazdaság- és területpolitikái (már ahol vannak), még ha európai elveket is követnek, alapvetően eltérőek. Így aztán megvan az esélye a nagyrégió

egy-egy országainak az azok nagyközpontjainak, hogy Európa izgalmas, jövőhordozó övezetvé váljanak, s másoknak meg arra – talán éppen a politikai aktorok állhatatos törekvése miatt –, hogy a kontinens szegényházába sorolódjanak, vagy tartósan ott maradjanak!

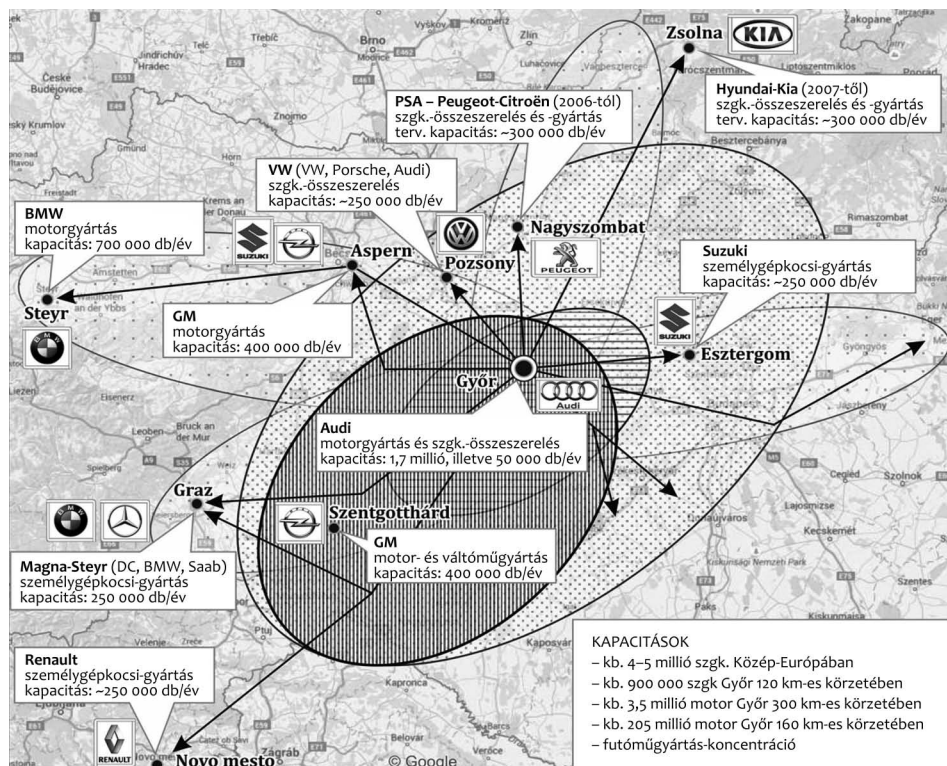
A területi folyamatok és szemlélet magyar metszetben

A területi folyamatok hazai elemzése nem egy, hanem több tanulmányt kívánna meg, hiszen a fentebb jelzett európai és kelet-közép-európai trendek egyaránt felismerhetők nálunk is, vannak elemek, amelyek karakteresebben, míg mások kevésbé.

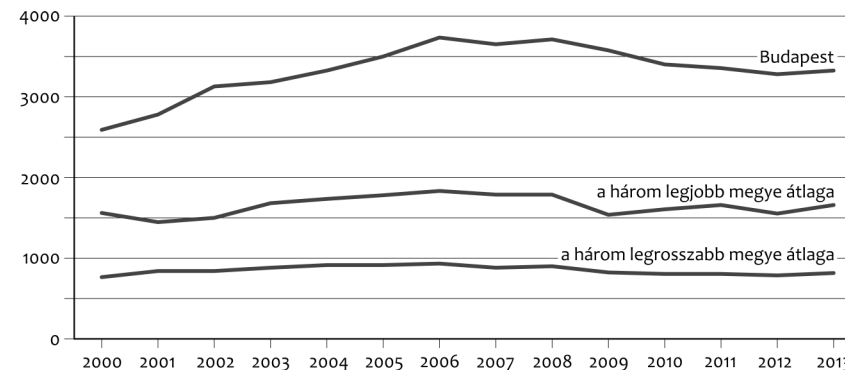
Néhányat emeljük ki azok közül, amik élesebben jelentkeznek. Az első a területi

különbségek látványos növekedése, a főváros és a vidék elkülönülése, a két nagy területi egység eltérő fejlődési pályára állása. A 2. ábrán azt illusztráljuk, hogy a területi egy főre jutó GDP a fővárosban egyenesen növekedett, míg a vidék relációjában a három legmagasabb értéket előállító megye esetében (ezek évek óta Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megyék) ez a növekedés már mérsékelt, s a legalacsonyabb jövedelmet produkálóknál (ahol szintén évek óta törzstagok Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megyék) minimális elmozdulások mutathatók ki.

Kutatások mutatják, hogy a vállalati átalakulásokban, a felvásárlásokban ezek a területi különbségek szintén érvényesülnek (Ku-

1. ábra • Járműipari központok Győr nagytérségében. Forrás: Rechnitzer, 2016.

2. ábra • Egy főre jutó bruttó hazai termék (ezer Ft, 2000–2013). Forrás: KSH, saját számítás.

cséber, 2015), vagy az újjgazdaságot képviselő ágazatok, így a kreatív gazdaságba sorolt tevékenységek telephelyválasztásánál is felismerhető az egyetlen jelentős gazdasági koncentráció, Budapest szívó hatása (Kovács et al., 2011; Baji, 2014), de említhetjük a tudásbázisok és intézmények térformálásában megfigyelhető differenciálódást is.

Kiválóan foglalja össze egy napjainkban megjelent tanulmány a növekedés regionális jellemzőit hazánkban (Salamin et al., 2016). Elsőként említik a város–vidék kapcsolatok hiányosságait, a kis- és középvárosi munkaerőpiac gyengeségét, ami aztán a vonzáskörzetek mérsékléséhez, azok leépüléséhez vezet. Másodikként jelzik az egypólusú településszerkezetből adódó gazdasági és népességkoncentrációk kialakulását, ami nemcsak a főváros metropolisztérségének kiterjesztését jelenti, hanem az öt regionális központ körül formálódó agglomerációkat is, amelyek a nagyobb térségben kvázi szigetként funkcionálnak. Harmadik helyre teszik az országhatáron átnyúló nagyvárosi terek szerveződéseinek problémáját, így a Bécs–Pozsony–Győr-, vagy a Debrecen–Nagyvárad-, a Szeged–Arad–Temesvár-, a Miskolc–Kassa-viszonylatok mint nagyvárosi funkcionális térségek formálódá-

sát, ami egyben a hazai regionális nagyközpontok versenykörnyezetét is meghatározzák, illetve új fejlesztéspolitikára ösztönözhetik. Negyedik elemként a közlekedési viszonylatok változatlanul sugaras jellegét említi a tanulmány, jelezve, hogy a kiépült főváros–regionális központok összeköttetések nem ösztönzik a korszerű szolgáltatásokat, illetve a termelési rendszerek erőteljesebb térbeli szétterülését, amit kiválóan jeleznek a fent illusztrált GDP-adatok is. Ötödikként a rurális térségek mérsékelt versenyképességében határozzák meg a regionális növekedés akadályozó tényezőit, mondván: az alacsony képzettségű munkaerő, a növekvő társadalmi problémák – elöregedés, depriváció (Koós, 2015) – ezekben a sajnos egyre jobban bővülő terekben igencsak valós gondok forrása, s mérséklésük eredményes fejlesztési megoldás nélkül maradt. Bár jelezni kívánjuk, hogy felismerhetők ezekben a terekben az általunk *Szentjánosbogárnak* nevezett sikeres helyi fejlesztések, amelyek egy-egy településen, kistérségben, néhány lokális szereplő (polgármester, vállalkozó, helyi közösségépítők stb.) közreműködésével megindultak, csendes elmozdulásaikkal (munkalehetőség, közösségmegtartás, helyi termékek stb.) példaként szolgálnak arra, hogy

lehet másként és máshogy is építeni, szervezni a helyi gazdaságot és viszonyokat.

A jelzett tanulmány érdekes megállapítással zárja a regionális növekedés feltételeinek taglalását, s ezt a differenciált fejlesztéspolitikában határozza meg. Itt érdemes elidőzni, hiszen témánk szempontjából, a jelen és a jövő terei alakításának vizsgálatában nem lényegtelen magának a területi politikának a szerepe, a milyensége és közvetítő intézményrendszerének kiépültsége, elfogadottsága.

Az elmúlt huszonhét évben ebben is nagy változások voltak megfigyelhetők hazánkban, amelyek részben követték az európai szintű folyamatokat, részben pedig a magyar sajátosságok alapján adtak lendületet, vagy éppen fogták vissza a térbeli rendszerek alakítását. A területfejlesztés mint a gazdaságpolitika egyik alrendszere a rendszerváltozás után megjelent a fejlesztéspolitikában, annak törvényi szabályozása az akkori kor (1996) követelményeit magasan teljesítette. Megfogalmazódtak a területi folyamatok főbb fejlesztési irányai és céljai, érdemleges elemzések születtek, értékelések a térszerkezet jellemzőiről, azok intézményi kereteiről (OTK, 1998, 2005). Fokozatosan kiépültek a területfejlesztés intézményi keretei, ezek követték az európai területi, majd kohéziós politika elvárásait, sőt az ezredforduló utáni években már működő regionális szintű fejlesztőszervezetekkel is rendelkezünk, amelyben képzett szakemberek, szaktudás, sőt egy időben még pénzügyi erőforrások is rendelkezésre álltak (Józsa, 2016).

A regionális szintű fejlesztések tervei, jövőbeli elképzeléseinek sorozata jelent meg, így nemcsak a régiók fejlesztési koncepciói, hanem az innovációs rendszerek jövőképei vagy a vidéki terek átalakításának alulról is építkező képletei, de említhetjük a regionális központok újszerű, kutatás-fejlesztésre és tudás-

ra épülő megújítási irányainak mint növekedési pólusoknak a kidolgozását. Kommunikációs terek jöttek létre több szinten, legyen az a régió (esetünkben ez akkor a több megye alkotta tervezési-programozási egység volt), a kistérségek viszonylatai, a nagyvárosok, a középvárosok vonatkozásai, de utalhatunk az országhatár menti együttműködéseket megtestesítő eurorégiókra, s további területi együttműködési kombinációkra, amelyek valamilyen módon és formában keresték a jövőbeli helyzetüket, pontosabban az azokhoz szükséges fejlesztési forrásokat. Ebben a sokoldalú s időként nem egyszerűen átlátható intézményi térben döntően a forrásszerzés dominált, elsőként a mérsékelt nemzeti támogatások allokálása, aztán a Unió kohéziós politikája alapján elérhető fejlesztések megszerzése. Nem vitatható, hogy helyi, térségi és hatalmi érdekek sűrű hálózata szötte át az intézményrendszert, annak fejlesztési elképzeléseit, majd a megvalósítások világát. Ám a változó politikai környezetben a területiség, a térbeli szemlélet, s gondolkodási mód hol erősebben, hol gyengébben, de megjelent, ezek intézményi keretekben működtek, volt, ahol sikerrel, s volt, ahol vergődtek a lokális vagy térségi hatalom s érdekek hálójában.

Napjainkra a területi politika keretei alapvetően megváltoztak. A régiók helyett a megyék, azok önkormányzatai váltak a területfejlesztés intézményi letéteményeseivé, az országos fejlesztésekhez (OFTK, 2014) igazodó megyei területfejlesztési koncepciók a dekoncentrált európai uniós támogatások kihelyezésének kereteit határozzák meg, érvényesítve a központi elképzeléseket, legyenek azok megyék területei vagy azok székhelyei, nagyvárosai. Nem ismerhető fel a területi politika alakításának valós centruma, annak karakteres intézményi rendszere, így aztán a

szektorális fejlesztések ismét megerősödtek, valamint egyes helyek, kisebb-nagyobb központok sikeres érdekérvényesítése.

Konklúziók helyett

Miben határozhatjuk meg ezek után a jövő tereit és a tér jövőjét hazai dimenzióban? Egyértelműen érvényesülnek a nagy trendek, így a területi koncentráció dinamizálása, esetünkben ez az északnyugati fejlődési zónában (Győr–Budapest) írható le, amihez szervesen kapcsolódik a főváros táguló térsége. E vonzó és dinamikus övezet mellett csak néhány szígeszerűen kiemelkedő, fejlődést képviselő regionális nagyközponttal számolhatunk a jövőben. Az északnyugati régió és az ország többi részének szétválása tehát folytatódik, ezt erősítik a népességmozgást jelző prognózisok is (Czirfusz et al., 2015). Sűrűsödik tehát az ország, megjelennek és terjednek a *fekete lyukak, örvényzónák*, a leszakadó, a problémás, a halmozottan hátrányos térségek (jellemzőik: foglalkoztatási gondok, munkakultúra- és ismerethiány, szociális leépülés, alacsony iskolá-

zottság, elöregedés, társadalmi magárahagyottság, gyenge önkormányzatok, közösségek leépülése, intézményi leszakadás stb.). Ezekben a terekben fel-felbukkannak az apró lokális sikerek, amiknek a terjedése a szűkebb környezetükben lassan ugyan, de megindul.

Az elmúlt évek trendjei azt mutatták, hogy a területi folyamatok alakításában az uniós támogatások és az időközbeni – nem mindig átgondolt – központi beavatkozás vagy összekapcsolódott, vagy külön-külön érvényesültek. A háttérbe sorolódik a területi politika a gazdaságpolitikán belül, az érdek érvényesítése gyengül, intézményi keretei leépülnek, így a terekben és a helyekben felhalmozott tőke hasznosítása nem a külső ösztönzőkkel valószínűleg, hanem a belső aktivitások révén, ami lassabban és nehezebben integrálódik a fejlődést serkenteni szándékozó törekvésekhez.

Kulcszavak: *regionális tudomány, térszerkezet, területi politika, kohéziós politika, Európai Unió, Kelet-Közép-Európa, nagyvárosok, regionális központok, fejlődési övezetek, verseny, versenytér*

IRODALOM

- Baji Péter (2014): Az internet, a tér és az új gazdaság Budapesten. *Tér és Társadalom*. 4, 117–138. • <http://tinyurl.com/jc5vtms>
- Czirfusz Márton – Hoyk E. – Suvák A. (szerk.) (2015): *Klimaváltozás, társadalom, gazdaság. Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon*. Publikon, Pécs • <http://tinyurl.com/lgs7s77m>
- Csomós György (2011): A közép-európai régió nagyvárosainak gazdaságirányító szerepe. *Tér és Társadalom*. 3, 129–140. • <http://tinyurl.com/holms4v>
- Egri Zoltán (2014): A város és várostérség-típusizálás alapjai Kelet-Közép-Európában. *Tér és Társadalom*. június. 87–105. • <http://tinyurl.com/jsg89su>
- Enyedi György (1978): *Kelet-Közép-Európa gazdaságfejlődéséről*. Közgazdasági és Jogi, Budapest
- Enyedi György (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakán*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest

- Enyedi György (2012): *Városi világ*. Akadémiai, Budapest
- Erlich Éva – Révész G. – Tamási P. (szerk.) (1994): *Kelet-Közép-Európa: honnan – hová?* Akadémiai, Budapest
- ESPN (2007): *Scenarios on the Territorial Future of Europe. (ESPN Scenarios Reports)* • <http://tinyurl.com/jpeooho>
- Európai Bizottság (2010): *Befektetés Európa jövőjébe. Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról*. Európai Bizottság • <http://tinyurl.com/h2j5c2h>
- Európai Bizottság (2014): *Befektetés a munkahelyekbe és a növekedésbe: a fejlődés és a felelősségteljes kormányzás elősegítése az EU régióiban és városaikban. Hatodik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról*. Európai Bizottság Regionális és Várospolitikai Főigazgatóság • <http://tinyurl.com/z8ekw9e>
- Fekete Dávid (szerk.) (2015): *A nyugat- és kelet-közép-európai járműipari térségek működési modelljei*. Universitas–Győr Alapítvány, Győr

- Gorzalak, Grzegorz (1996): *The Regional Dimension of Transformation in Central Europe*. Jessica Kingsley, London • <http://tinyurl.com/gqfyso5>
- Hardi Tamás (2010): A Duna térség mint fejlesztési nagytérség. *Tér és Társadalom*. 4. 125–141. • <http://tinyurl.com/z4pgzpz9>
- Horváth Gyula (szerk.) (2015): *Kelet-Közép-Európa régióinak portréi*. Kossuth, Budapest
- Horváth Gyula (2000): Decentralizáció és régiók kelet-közép-európai dimenzióból. In: Horváth Gyula – Rechnitzer János (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 60–72.
- Horváth Gyula (2004): A strukturális politika és a kelet-közép-európai régiók. *Területi Statisztika*. 3. 236–251. • <http://tinyurl.com/zpfpxyv>
- Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.) (2010): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiiban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Horváth Gyula (szerk.) (2015): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Kossuth, Budapest
- Illés Iván (2009): A „területi kohézió” szerepe az EU és a tagországok politikájában. In: Cieger András (szerk.): *Kötőerők: Az identitás történetének térbeli keretei*. Atelier Francia–Magyar Társadalomtud. Kp., Bp., 87–101. • <http://tinyurl.com/gm2nhkf>
- Illés Iván (2002): *Közép- és Délkelet Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Józsa Viktória (2016): A magyarországi regionalizmus a gyakorlati szakember szemével. *Tér és Társadalom*. 1. 37–55. • <http://tinyurl.com/jys7bvz>
- Koós Bálint (2015): A szegénység és a depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom*. 1. 53–69. • <http://tinyurl.com/he4e44q>
- Kovács Zoltán – Egedy Tamás – Szabó Balázs (2011): A kreatív gazdaság földrajzi jellemzői Magyarországon. *Tér és Társadalom*. 1. 42–62. • <http://tinyurl.com/j8rwszf>
- Kucséber László Zoltán (2015): A magyarországi fúziók és felvásárlások térbeli jellemzőinek vizsgálata az 1997 és 2013 közötti időszakban. *Tér és Társadalom*. 2. 90–106. • <http://tinyurl.com/h4yhhuu>
- Kutor Dániel (2012): *Kelet-Közép-Európa változó gazdasági szerkezetének modellezése*. Miskolci Egyetem, Miskolc
- Lengyel Imre (2012): A kelet-közép-európai országok régióinak versenyképessége. In: Rechnitzer János – Smahó Melinda (szerk.): *Járműipar és a regionális versenyképesség*. Széchenyi István Egyetem Universitas–Győr Nonprofit Kft., Győr, 191–230.
- Molnár Ernő (2012): Kelet-Közép-Európa az autóipar nemzetközi munkamegosztásában. *Tér és Társadalom*. 1. 123–139. • <http://tinyurl.com/jkkjm69>
- Nemzeti Fejlesztés 2030. Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió az Országgyűlés 1/2014. (I. 3.) OGY határozata*. • <http://tinyurl.com/n6dymml>
- OTK (1998): *Az Országgyűlés 35/1998 (III.20) OGY határozata az Országos Területfejlesztési Konceptióról*. • <http://tinyurl.com/gno2wnr>
- OTK (2005): *Az Országgyűlés 97/2005 (XII.25) OGY határozata az Országos Területfejlesztési Konceptióról*. • <http://tinyurl.com/zgq954e>
- Rechnitzer János (2016): *A területi töke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus, Pécs–Budapest
- Rechnitzer János – Smahó Melinda (2011): *Területi politika*. Akadémiai, Budapest
- Rechnitzer János – Smahó Melinda (szerk.) (2012): A járműipar beszállítói hálózata Kelet-Közép-Európában és Magyarországon. Széchenyi University Press, Győr • <http://zoldhajtas.sze.hu/monografiak>
- Salamin Géza – Lengyel I. – Gutpintér J. (2016): Regionális különbségek a gazdasági növekedésben Magyarországon. In: Palotai Dániel – Virág Barnabás (szerk.): *Versenyképesség és növekedés*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 321–381.
- Szabó Pál – Farkas Máté (2014): Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe. *Tér és Társadalom*. június. 67–87. • <http://tinyurl.com/zwy8xt>
- Szabó Pál (2015): *Régió és térszerkezet. Az elméletől a területpolitikáig*. ELTE Eötvös, Budapest
- URL1: *Eurostat Regional Yearbook 2015* • <http://tinyurl.com/hansch8>
- Az egyik legfontosabb érdekérvényesítő fórum korábban a Régiók Bizottsága volt. Befolyása napjainkra fokozatosan csökkent, az új alapelvekben, dokumentumokban a szervezetnek funkciói már nem jelentek meg, befolyása egyre jelentéktelenebbé vált.
- Az EU új kihívások előtt áll, így az euróövezet stabilitására, az energiarendszer átalakítására, a versenyképességének javítására, a kutatás-fejlesztés eredményességére kell az erőket és az erőforrásokat koncentrálni, de említhetjük a közös agrárpolitika szükséges változásait, a menekültválságot, vagy éppen Nagy-Britannia reformtörekvéseit, illetve a tagságról szóló népszavazás következményeit. Mindezek mellett el-törpülnek a uniós belüli területi folyamatok alakulását segítő vagy ösztönző kezdeményezések.

Áltudományok és bizonyítékokon alapuló orvoslás

BEVEZETŐ

Kosztolányi György

az MTA rendes tagja, professor emeritus,
Pécsi Tudományegyetem Orvosi Genetikai Intézet
kosztolanyi.gyorgy@pte.hu

Poór Gyula

az MTA doktora, egyetemi tanár
MTA Környezet és Egészség Bizottsága,
ORFI, Semmelweis Egyetem
poor.gyula@orfi.hu

Az áltudományok társadalmunkban történő aránytalan térnyerése minden felelősen gondolkodó honfitársunkat állásfoglalásra kell hogy ösztökéljen. Különösen igaz ez a Magyar Tudományos Akadémia különböző testületeire, hiszen ezek közös feladatai között a tudomány vívmányainak mindenkori védelme kiemelt helyen szerepel. Ezért vállalkozott az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága (PAB), valamint osztályközi Környezet és Egészség Bizottsága (KEB) 2015. december 3-án az MTA székházának nagytermében *Áltudományok és bizonyítékokon alapuló orvoslás* címmel tudományos szimpózium rendezésére.

A két bizottság együttműködése évekre nyúlik vissza. 2011-ben az ember és az általa teremtett környezet közötti viszonyról, a tudósok felelősségéről, míg 2012-ben az élet fenntartásához szükséges energiaforrásokról rendeztek vitanapot Pécsen, mindkét esemény írásbeli formában is rögzítésre került a *Magyar Tudomány* tematikus blokkjaiban.

A jelen lapszámban a 2015. decemberi rendezvény előadásainak szerkesztett változatai olvashatók, a két bizottság elnökeinek vendég-

szerkesztésében. A közlemények a szimpóziumon elhangzott előadások sorrendjében követik egymást. Az MTA elnökének köszönőként elmondott, elkötelezett gondolatait a kapcsolódó fogalmakkal és felmerülő kérdésekkel, majd a hazai egészségüggyel mint szakmai környezettel foglalkozó előadások követték. Ezután az áltudományok kérdés-eit az előadók az Egészségügyi Tudományos Tanács, az etika, valamint a jog oldaláról járták körül. Végül két speciális területen, a genetikában és az összejt-terápiában került áttekintésre a tudomány és az áltudományok sajátos viszonyrendszere. A nagy helyszíni érdeklődéssel és komoly médiafigyelemmel kísért előadások az áltudományok világát a hivatalos tudományos álláspontok felől közelítették meg. Természetszerűleg ez csak *sine ira et studio*, vagyis érzelmek nélkül, tárgyilagosan történhetett. Rendezvényünket a kérdéskört tisztázó és helyére tevő folyamat egyik állomásaként fogjuk fel, melyet remélhetőleg további vitanapok, valamint jogi és adminisztratív intézkedések követnek majd, és a tudományos ismeretterjesztés is új lendületet kaphat.